

НАЦИОНАЛЕНЪ КОМИТЕТЪ
НА СЪЮЗА НА МАКЕДОНСКИТИ ЕМИГРАНТСКИ ОРГАНИЗАЦИИ
ВЪ БЪЛГАРИЯ.

ДВЕ СТАТИИ ПО МАКЕДОНСКИЯ ВЪПРОСЪ:

I.

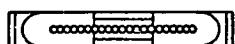
СЪРБИЯ И МАКЕДОНЦИТЕ

(ОТЪ СЪРЪ ЕДУАРДЪ БОЙЛЪ, ПРЕДСЕДАТЕЛЬ НА БАЛКАНСКИЯ
КОМИТЕТЪ ВЪ ЛОНДОНЪ).

II.

МАКЕДОНСКИЯТЪ ВЪПРОСЪ

(ОТЪ К. АЛМЕНДИНГЕРЪ, СЪТРУДНИКЪ НА ВОЕННОТО
СПИСАНИЕ „WISSEN UND WEHR“ — BERLIN).

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ — 1927.

I.

Сърбия и македонците.

Отъ Едуардъ Бойль, председател на
Балканския Комитетъ — Лондонъ.

Отъ всички въпроси, които сѫ вълнували Балканския полуостровъ презъ последните 50 години, най-належащъ за разрешение е македонскиятъ. Той и днесъ остава най-важниятъ отъ всички други. Отговорни държавници както въ Бѣлградъ така и въ София сѫ силно загрижени да турятъ отношенията си на нови основи. Ляпчевото правителство счита това дори за ключъ на своята външна политика. Обаче рѣцетъ на дветѣ правителства сѫ вързани. Има въ Бѣлградъ органи на печата, които говорятъ за „българско племе“ и за нуждата отъ присъединението му къмъ С.Х.С. държава. Преди 8 години имаше въ Сърбия хора, които представляваха България като страна на кипещи революционни незадоволстоа. По-късно сѫщите говорѣха за българския министъръ на Войната Вълковъ, че билъ въвръзки съ водачите на македонските комити и то въ това време, когато българското правителство било заплащвано отъ сѫщите. Македонскиятъ въпросъ действително представя постоянни спѣнки за българските държавници, главно защото неговото сѫществуване възбужда македонците въ самата Македония и въ България, гдето тѣ съставятъ количествено единъ елементъ отъ значение. Ранитѣ прочее не заздравяватъ, и, понеже едни, въ имѣто на известни интереси, се борятъ за автономна Македония, други поддржатъ тежнения на срѣбския шовинизъмъ, тѣ не ще заздравѣятъ. Държавниците знаятъ, че не е възможно нито едното, нито другото разрешение на въпроса. Сѫщевременно българското племе не желаетъ да остане разпокъсано, при все че

отъ друга страна, историята ни учи, че е неосъществимъ идеалътъ за независима Македонска държава. За държавниците отъ двете държави въпросътъ действително представя затруднения, ала времето налага бързото му разрешение.

II

Разните фази на македонския въпросъ отъ Санъ-Стефанския договоръ насамъ (м. мартъ 1878 г.) съ ясно очертани и лесно може да се скициратъ. Този договоръ въ действителностъ възстанови българското царство отъ сръдните въкове, което включваше въ една държава самата България, Източна Румелия и Македония. Като последица отъ Берлинския договоръ (юлий 1878) последва поставянето на Източна Румелия наново подъ турски суверитетъ, маляръ и съ губернаторъ християнинъ, както и възвръщането на Македония подъ турско владичество при обещания за реформи, които въ действителностъ не бидоха осъществени.

Първата фаза трая, може да се каже, до 1893 г. Презъ течението на тези 15 години турците правеха напразни усилия да консолидиратъ своя авторитетъ. Македонските българи, отчаяни отъ пропадането на надеждите имъ, дадени въ Санъ-Стефано, станаха по народосъзнателни. Въ това време гърците подхранваха чрезъ духовенството и консулите си враждебност между Екзархията и Патриаршията, която враждебност дълго време отравяше живота на Македония. Едната и другата страни диреха и получаваха концесии отъ Цариградското правителство въ една или друга посока, при факта обаче, че до 1885 г. споръ се водеше само между гърци и македонски българи.

Презъ 1885 г. Източна Румелия беше присъединена къмъ княжество България. Две трети отъ Санъ-Стефанска България бидоха обединени. Македония, която беше не само част отъ старото българско царство, но и центъръ на последното,

остана неосвободена. Строго очертаниятъ български характеръ на македонското население и слабостта и неефикасността на турската администрация предизвикаха страхъ както у гърцитѣ, така и у сърбитѣ, че Македония ще се стреми да се присъедини къмъ България. Следъ 1885 г. сръбската пропаганда стана активна въ Македония. На македонцитѣ се внушаваше, че тѣ не сѫ българи, както тѣ самитѣ си мислили и както сѫ допускали и турцитѣ, които сѫ се били противъ българитѣ, а сърби. А между това самитѣ сърби преди 1885 г. съ симпатии сѫ се отнасяли къмъ борбитѣ на македонските българи въ Македония, както противъ интригитѣ на гърцитѣ така и противъ турското лошо управление. Въ Сърбия сѫ намирали прибѣжаще мнозина македонски водачи. Най-добри доказателства за това, че преди поменатата пропаганда Македония е била призната като страна, населена предимно отъ българи, се намиратъ въ разните етнографски карти, издадени преди 1876 г. Тѣзи карти, появили се въ разни времена и изработени отъ пътешественици на разни нации, действително се различаватъ, както би могло да се очаква, една отъ друга, както биха се отличавали и други подобни трудове на честни и независими изследвачи, правещи обективни изучвания въ тая областъ, но важно е, че и еднитѣ и другитѣ изтъкватъ съществено важното и дохождатъ до едно и сѫщо заключение, а именно, че населението на Македония южно отъ Щаръ-планина е българско.*

* Шафарикъ (чехъ) 1842 г., Буе (французинъ) 1847, Давидовичъ (сърбинъ) 1848 г., Дежарденъ (французинъ) 1841 г., Ханъ (австриецъ) 1861 г., Лежанъ (французинъ) 1861 г., Мекензи и Ирбой (англичани) 1876 г., Марковичъ (русинъ) 1867 г. Киперть (германецъ) 1876 г. Следъ 1876 г. поменатите карти сѫ чисто пропагандаторски. Възражения сѫ правени, че авторитѣ на тия карти, въ повече случаи, не сѫ били опитни етнографи и че действувайки на мѣста, които сами не сѫ посещавали, тѣ сѫ били принудени да копиратъ чужди трудове — карти на тѣхни предшественици; може това да е вѣрно, остава но пакъ фактътъ, че тѣ сѫ базирани на проучвания, правени на самитѣ мѣста срѣдъ респективните населния, както и че всѣки отъ изследвачите не виждатъ съществено важни основания да не се съобразяватъ съ заключенията на предшествениците си, които заключения не сѫ били оспорвани отъ сърбитѣ по онова време.

Отъ 1885 г. насамъ положението на Македония е явенъ скандалъ. Презъ 1893 г. биде основата Вътрешната македонска революц. организация, която тайно подготви възстанието отъ 1903 г. Дейността на четитѣ въ Македония нивга не е получавала подкрепа, отъ която и да е била частъ на публичното мнение. Най-добри приятели на македонците сѫ изтъквали многократно, че партизанская война не е най-добрятъ методъ за водене дълга борба съ огледъ да се спечели симпатията на Европа и да се постигнатъ крайнитѣ очаквани отъ тая борба резултати. Отъ друга страна пъкъ да се представятъ четитѣ като организации на разбойници и убийци, би било не само несправедливо, но и основно неразбиране характера на проблемата. Човѣщата природа е въ Македония сѫщата както и другаде. Мжже, често пжти високо образовани, не биха напуснали жилищата си, не биха рискували живота си и онай на скжпи сѫщества само поради страсть къмъ приключения. Животътъ въ горитѣ на Македония е винаги изложенъ на гладъ, на опасность, на мжки, бидейки изложенъ всѣки моментъ на сигурна насилиствена смърть. Само хора, вдъхновени отъ опредѣлена цель, само хора, готови винаги да жертвуватъ всѣка частна собственостъ, всѣка лична амбиция, при готовностъ да се жертвувватъ за общото благо, могатъ да вършатъ това.

Нищо отъ това, че историята на четитѣ е свързана съ престжпления. Всички подобни движения сѫ привличали известенъ процентъ хора, домогващи се до лични сгоди, било като предатели къмъ дѣлото, на което тѣ претендиратъ, че служатъ, било плащани отъ противната страна. Съ такива хора строго е било постжпвано отъ В. М. Р. О. Изобщо взето обаче, четитѣ сѫ били ржководени отъ водачи, които сѫ се въодушевлявали отъ вѣрата, че по никой другъ начинъ не би могло да се привлече вниманието на свѣта върху несносното положение и неправдитѣ, които населението въ Македония търпи. Вѣрно е сѫщо, че хиляди мжже и жени

въ и вънъ отъ Македония, които не сж обзети отъ любовь къмъ проливане кръвь, нищо друго не желяятъ освенъ да живѣятъ мирно въ родни мѣста съ челядъта си и да се радватъ на добро управление. Такива хора сж въ сѫщность герои. Колкото много и да съжаляваме за това състояние на духоветъ, за това положение на нѣщата, то сѫществува. Чрезъ отричане на тоя фактъ и чрезъ изопачването му не се прави услуга на каузата. Периодътъ отъ 1885 до 1903 г. е периодъ, презъ който Турция настройваща християнските си населния едни противъ други, изостряйки взаимнитъ имъ ежби съ цель да ползува последнитъ за свои цели. Това бѣ политика на „раздѣляй и владѣй“. Стамболовъ получи отъ турцитъ привилегии по назначаване владици въ Македония и покъсно, въ 1897 г., осигури на Турция неутралитета на България въ гръцко-турската война. Влиянието на македонците въ България бѣрзо растѣше, толкозъ повече, че една трета часть отъ населението въ София бѣ и е още отъ македонски произходъ. Постоянните раздори между екзархисти и патриархисти служеха на засилването на срѣбските амбиции. Назначиха се срѣбски консули, откриха се срѣбски училища, при което за пръвъ пжъ срѣбско око биде хвърлено върху Егей. Въ това време грѣцки и български чети унищожиха български и грѣцки села. Най-после, въ 1903 г. стана счевидна нуждата, европейските сили да настоятъ за реформи, за които мнозина мислѣха, че ще послужатъ, само за да продължатъ турското владичество надъ Македония. Въ това време настана старателно приготвеното възстание. Съгласно съ донесенията на френски посланикъ въ Цариградъ, около 30,000 революционери сж били въоржени, 70,000 души неутрални сж поели горитъ и 20,000 сж избѣгали въ България. Като резултатъ отъ това възстание дойдоха мюрщегските реформи, съ прилагането на които бидоха натоварени Хилми паша и двама цивилни агенти, като негови помощници, единъ ру-

синъ и единъ австриецъ. Същевременно биде организирана международна жандармерия подъ ръководството на единъ инструкторъ — италянецъ. Че жандармерията вършеше добра работа, върху това нѣма споръ, както и е допустимо, щото реформитѣ при по-щастливо стечение на обстоятелствата щѣха да постигнатъ успокояние на страната. Обаче тѣ дойдоха късно. Гърцитѣ използувха озлоблението на турцитѣ противъ българитѣ, за да организиратъ нападения върху български и тъкуцо-влашки села. Финансовите и сѫдебни реформи дойдоха, следъ като българскиятъ елементъ изгуби въра въ програмата за реформи. Най-после въ 1908 г. чрезъ своите обещания за конституционенъ режимъ откриха нова глава въ историята на преобразуванията въ Македония. Енверъ бей и Ниязи бей минаха за освободители, четитѣ се разтуриха и всички, включително и представителите на силитѣ, се разотидаха по домовете си.

Но никъде не сѫ изчезвали надежди тѣй бърже както въ случая. Нѣколко седмици бѣха достатъчни, за да стане ясно, че работитѣ ще тръгнатъ по-зле, вместо по-добре. „До като по-преди имахме единъ неприятель, днесъ имаме сто“, казващо населението. То биде обезоръжено, и историята на сѣчъ и изтезаване продължи. Разочарованията и страданията, еднакви за българи, гърци и сърби, наведоха балканскитѣ държави на мисъльта да уредатъ балканския въпросъ съ собствени сили и срѣдства. Оттукъ и балканскиятъ съюзъ отъ 1912 г. и разнитѣ договори, на които той почиваше. Споразумение се постигна за подѣляне на Македония. По силата на тия договори, на България се падаше всичко отъ турско-българската граница до планината Голешъ и юго-западно до Охридското езеро. По тоя начинъ Велесъ, Щипъ, Прилепъ, Битоля и Охридъ оставаха въ рѣцетѣ на българитѣ. Между тази линия и Шаръ планина остана една зона, бѫща принадлежностъ на която се уговори да се реши отъ арбитъръ. Трѣбва да се от-

бележи, че македонските българи не знаеха относно постановленията на тия договори, както и че централният комитет на В. М. Р. О. протестира формално противъ подълбата и моли за автономия. Казва се въ известни сръди, че това е само тактика, и че автономията на Македония ои била първа стъпка къмъ обединение съ България, като се повтори историята на съединението на южна съ северна България, станало презъ 1885 г. Разбира се, нѣма нишо неестествено въ това, че български държавници мечтаятъ за царството на Асенъ II (1218). Тия мечти не сѫ чужди на българските и даже на нѣкои балкански държавници. Знае се обаче, че, колкото се отнася до македонските водачи, тѣ винаги сѫ държали и държатъ на своето становище — автономна Македония. „Македония за македонците“ е билъ и е тѣхниятъ повикъ. Македонските българи сѫ били по-българи отъ българите въ Царството. И да не би имало България, тѣхното искане би било пакъ сѫщото.

Нѣма нужда да се развива по-нататъкъ историята на балканския съюзъ. Като резултатъ отъ Балканската и Великата война, която скоро последва, Македония не получи автономия. Съ изключение на една малка частъ, която се даде на България, Македония биде раздѣлена между сърби и гърци. За Македония мирните договори не означаватъ друго освенъ край на една и начало на друга страница на нейната история. Последва още веднъжъ четническото движение въ горитѣ.

Мирните договори не донесоха миръ на Македония. Македонците и да сѫ българи, или сърби или просто македонски славяни, тѣ сѫ враждебно настроени спрямо сръбското управление, бидейки твърде чувствително и зле засегнати отъ едно уреждане на сѫдбата имъ, което въ действителностъ не е уреждане. Македонците въ сѫщностъ сѫ третирани като завоевано население и се чувствуваатъ именно като такъво. Екзархийските училища и черкви бидоха затворени. Децата сѫ

принуждавани да се молятъ въ сръбски черкви, да се учатъ въ сръбски училища, да говорятъ на сръбски езикъ. Български езикъ е забраненъ, български книги не се допускатъ въ Югославия. Българските книжарници съ закрити тамъ, български вестници се конфискуватъ. Фирмите тръбва да съ на сръбски езикъ, като имената на овъ се измънятъ на ичъ. При кръщаването си българските деца тръбва да получатъ сръбско име споредъ изработенъ за целта списъкъ на сръбски имена, изложенъ на черковните врати. Сръбски чети съ удобрение на властьта и подъ нейно покровителство упражняватъ насилия надъ населението, което обвиняватъ въ проява на симпатии къмъ български чети. Вследствие на всичко това младите българи емигриратъ въ Америка, гдето македонците съ добре организирани, ала това емигриране не лесно имъ се удава. По-старите емигриратъ съ хиляди въ България. Същевременно сърбите съ неимовърни усилия и материални жертви организиратъ имиграция въ Македония. За известно време настана една промъна въ политиката въ Бълградъ. Правителството на Давидовичъ, схващайки, че насилията не съ подходяще сръдство, възприе друга линия на поведение. И пишущия тия редове, познанството на когото съ Македония датира отъ преди младотурска революция, можа да констатира по онова време новъ духъ средъ власть-имъющите, които намъряваха да игнориратъ прояви на враждебност, като практикуватъ наказание за такива само при невъзможност да намърятъ другъ изходъ. Тъ проектираха да създаватъ обществени предприятия, да насърдчаватъ земедълски промисли, да възнаграждаватъ прояви на безпристрастност и честност отъ страна на администрацията и по тоя начинъ да помирятъ враждебно настроените и да внесатъ въ тъхните сръди спокойствие. Обаче настанилите въ Бълградъ политически промъни туриха край на тоя опитъ. Настанаха нови изпитания, нови разочарования.

ния. По тоя начинъ македонската проблема остана и до днесъ неразрешена.

Е ли тя неразрешима?

III.

Както и въ много други подобни случаи, въ борбата за автономията на Македония взематъ участие двѣ течения: едното — В. М. Р. О. е привърженикъ на физическата сила, а другото, имаше седалище въ София, е привърженикъ на постигане крайната цель съ конституционни срѣдства — чрезъ печата, чрезъ упражняване давление о време, гдето трѣба, както и чрезъ Обществото на народитѣ. Това не значи, че тия две организации се домогватъ до разни цели. Идеализмътъ на революционеритѣ е внушилъ, както изглежда, на конституционалистътъ ония чувства, които възникнаха срѣди последователитѣ на Д'Ацелио, на Кавура, на Рикасоли, Мацини, Гарибалди, братя Кароли, Уго Баси и Манинъ. Разликата е въ методитѣ, а, не въ целитѣ. Всѣка държи на своята основна цель и оправдава дѣлата си по свое разбиране. Положението на външния дѣецъ е действително друго: той е наклоненъ да държи за това, че пѫтищата и срѣдствата на силата и на отчаянието сѫ по-малко подходящи за постигане крайната цель, отколкото ония на аргументитѣ и на убеждението и, ако трѣба, на компромиса. Военно щастие даде на Сърбия по-голѣмата часть отъ Македония и, както изглежда, въ нейни рѣце ще остане тя. Никой обаче не може да гледа равнодушно безкрайното продължение на сѫществуващето положение на нѣщата. Насилствено денационализиране, четническо движение, оскрѣбления, емигриране и имигриране сѫ лошъ край на една война, която имаше за задача да сложи край на войната както на Балканитѣ, така и другаде. Налага се действително да се прибѣгне до О-то на народитѣ, и мнозина македонци се възмутиха, дето О-то на народитѣ не приложи клаузитѣ, на малцинствата.

Ала Сърбия е една отъ съюзните държави-победителки и винаги е отказвала да признае, че има българско малцинство въ Македония. Както и да е, не може да се препоръчва съ изгледи за успехъ идеята за изпращане на самото място въ Македония една комисия отъ страна на О. на народите, защото предвидъ на поведението на бълградското правителство, О. на народите не би се съгласило на това; нито пъкъ, което е еднакво важно, такъв една комисия би дала очаквания резултатъ въ случая. Една високо поставена личност изказа мнение, че договорите за малцинствата съ въ своята същност една гръшка по отношение на Балканите. Населенията съ привикнали тамъ да живеятъ мирно заедно, тъ сами тръбва да намърятъ и удроятъ правилно разрешение на споровете си. Правилно е да се допуска, че старата идея за надмощие води сражение при явни изгледи за загубването му съ новия духъ на младото сръбско поколѣние, което желае да види страната си не само велика и могъща, но и доволна и щастлива. Новите провинции съ тѣхните европейски възгледи ще се откажатъ отъ моралните и материали облаги, които обещава С.Х.С. държава, държава спъвана и останала назадъ чрезъ балканските ежби, имащи корена си въ едно далечно минало. Разумно държавничество днесъ е залогъ на справедливи дѣла, на компромиси, готово на жертви, макаръ отъ време на време да се пишатъ и говорятъ безмислици относно Локарнския духъ. Ясно е и това, че духътъ на Версайль е духъ на вчерашния денъ, когато духътъ на Локарно е духъ на утешния денъ.

Ако македонцитъ получатъ свобода: 1) да си служатъ и четатъ въ черквите на свой майчинъ езикъ; 2) да се учатъ въ училищата на същия, македонскиятъ въпросъ би билъ въ С.Х.С. държавно дѣло на минало време. Да се говори въ случая за български езикъ, значи да се пречи на добрия изходъ. Македонцитъ не искатъ друго освенъ да иматъ право да се възпитаватъ и да се молятъ въ черквите си на езика, на който съ навикнали да гово-

рятъ (самата литургия се служи винаги на старославянски езикъ), нито тъ искаатъ нѣкакви специални облаги или изключения за себе си отъ ония, предвидени въ основните закони на С. Х. С. държава. Еднакъ дадено имъ всичко, що тъ считатъ мѣстно право, тъ ще останатъ лоялни граждани на краля, както и лоялни защитници на държавата.

Такъва една политика се счита, може би, отъ шовинистите въ Бѣлградъ за капитулиране предъ бунтовн цитѣ. Въ сѫщностъ обаче то би означавало капитулиране отъ страна на македонците и отказване отъ надеждите си за една македонска държава, която тъ дѣлго време сѫ обожавали. Тѣ, които сѫ били и сѫ бивали бити, защото сѫ били бѣлгари, биха се помирили съ мисъльта да станатъ граждани на С. Х. С. държава. Печалбата отъ това за Сърбия би била неизчислима. Отношенията съ Бѣлгария веднага биха се поставили на онай нова основа, която иначе би била обектъ на безогледна борба между дѣржавници, докато македонскиятъ въпросъ би останалъ неразрешенъ. Въ рѣцетѣ на ловките и работливите македонски селяни планините и долините на Македония биха станали най-плодородни въ цѣлата страна. Богатството би донесло доволство, а вѫтрешниятъ миръ би укрепилъ чувствително С. Х. С. държава.

И най-после, коя алтернатива може да се очаква отъ една благородна политика на усмиренie? Предвидѣ на това, че македонците иматъ основание да вѣрватъ въ справедливостта на своята кауза и въпреки преживените отъ тѣхъ, не по тѣхна вина, страдания, тъ непрестанно и съ растяща решителност изнасятъ предъ свѣта своите искания, — може ли да има нѣкаква алтернатива? Опитътъ на Турската империя не може да остави въ съмнение когото и да било отъ английските дѣржавници отъ отговора, който следва да се даде на тоя въпросъ. Империята сѫществува днесъ, защото бѣха мѣдри, благородни, имаха куражъ да бѣдатъ справедливи. Всичката трудность въ решението на проблемата

се крие във една мисъл, която е въ устата на всъки македонецъ: „Нека правителството стане баща спремо на сън, и ние ще станемъ негови добри чеда“.

Нѣма нужда човѣкъ да играе ролята на защитникъ, за да поиска да се обърне пакъ внимание върху Македония. Моментътъ е дѣйствително подходящъ за това. Нѣви дѣржавници поеха властъта въ Бѣлградъ, и новъ духъ направлява общественитѣ стремежи. Нека прочее този духъ на добра воля донесе плодъ и въ скоро време да стане силна надежда на ония мжже въ Югославия, които претендиратъ да сѫ приятели на балканскитѣ народи.

(Изъ „Contemporary Review“, юни 1927 г., кн. № 738).

Преведе отъ английски:
Н. ЯКИМОВЪ.

II.

Македонскиятъ въпросъ.

Отъ К. Алмендингеръ.

Отъ 40 години насамъ македонскиятъ въпросъ играе една голъма роля на Балкана. Той увеличи старото неприятелство между българитѣ и гърцитѣ и направи българитѣ и сърбитѣ, въпреки общата имъ славянска кръвъ, **огорчени** противници. Македония въ 1913 год. води сърби, гърци и българи като съюзници въ балканската война срещу турцитѣ; спорътъ за Македония раздѣли съюзниците и ги накара да обърнатъ оржието помежду си. За Македония тръгна на война България и въ 1915 год.

Когато Македония бѣше още турска, македонскиятъ въпросъ бѣше една Европейска задача, която много пъти довеждаше великитѣ сили до общи съвещания и постъпки предъ Султана. Отъ свѣтовната война насамъ той остана вътрешенъ държавенъ въпросъ на велика Сърбия и Гърция, въпросъ, въ хойто великитѣ сили вече не можеха да се мѣсятъ и не искаха. Защото тѣ самитѣ бѣха, които въ края на голъмата война създадоха велика Сърбия и Гърция чрезъ разкъсване на Македония. Значи, македонскиятъ въпросъ отъ 1919 г. съ сътрудничеството на великитѣ сили е „разрешенъ“. По-рано, когато още господаруваха турцитѣ надъ Македония, цѣла Европа се вълнуваше отъ условията въ Македония — днесъ, когато тѣзи условия най-малкото не сѫ станали по-добри, македонскиятъ

въпросъ е изчезналъ въ книжнитѣ кошове на европейските дипломати и вестници. Силитѣ победителки стояха като кръстници при разпределението на Македония; затова всѣка критика надъ днешна Македония би била критика на собственитѣ имъ дѣла.

Македонскиятъ въпросъ поради това обаче не е изгубилъ своето значение. Само господаритѣ надъ Македония се съѣниха, всичко друго си остана. Македония още си остава старата рана на Балкана; въ нейния скутъ лежатъ идущитѣ войни на балканските народи.

Кое е било действителното предисторическо македонско население, днесъ още е спорно. Въ VII столетие следъ Христа нахлуватъ два славянски корена въ Балканския полуостровъ. Единиятъ, сърбитетъ, дойде презъ Унгарската долина и зае северо-запада на Полуострова, другиятъ, българитѣ, премина долния Дунавъ и завладѣ постепенно най-голѣмата частъ на Полуострова, съ изключение само на заетия вече отъ сърбите северо-западъ. На тия българи дълго е вървѣло така, както на старите германци. Науката и обществениятъ възгледъ ги дѣржаха за груби, чеезкултурни варвари. Обаче въ северо-източна България, не далечъ отъ Шуменъ, и днесъ още лежатъ развалините на първия български главенъ градъ: тѣ показватъ, че българитѣ не сѫ били диви, некултурни орди. Стремежътъ за разширение на българитѣ докара до сблѣскване съ източно-римската империя, Византия. Цѣлитѣ срѣдни вѣкове сѫ изпълнени съ тия борби, които довеждаха ту българските войски непосрѣдно до стените на Цариградъ, ту грѣцките наемници въ сърдцето на Балканския полуостровъ. Много пъти при това другиятъ славянски коренъ, сърбитетъ, стоеше на страната на византийците.

Въ течението на тия борби, българите заеха и населиха цѣлата част на Балкански полуостровъ, която се простира отъ Дунава па юго-западъ до бръга на Егейското море и източнитѣ склонове на Албанските планини, значи днешна България и Македония.

Крайниятъ резултатъ отъ многовѣковнитѣ борби между България и Византия е известенъ: османцитѣ, наследниците на византиците, подчиниха цѣлия Балкански полуостровъ. Едва следъ 400 години турско робство можаха пакъ да се освободятъ сърби, гърци, ромжни и българи. Македония, само остана до 1913 год. още турска провинция. Това има своята особена причина.

Стариятъ турски путь къмъ Европа, по който едно време яничарите бѣха предприели похода си срещу Виена, водѣше презъ Вардарската долина, презъ Кара-планина (Църногорието) въ Моравската долина и презъ нея за Бѣлградъ; за осигуряване по тоя воененъ путь, турцитѣ своевременно извѣршиха една правилна колонизация. Отъ Мала-Азия и отъ другитѣ провинции на царството бидоха преселени десетки хиляди турци въ Вардарската долина. Тъй се образува между заседналото население и едно силно турско население, което бѣше носителъ и подкрепа на турското господство въ Македония. Въ другитѣ балкански страни никакде турцитѣ не сѫ се заселили въ подобенъ размѣръ; тукъ господаруваха турски чиновници, полиция и войска надъ затворени нетурски народни групи.

Кжсиятъ този исторически погледъ показва, че Македония се населява главно отъ две народности: отъ българи и турци. Въ южна Македония и въ градовете седятъ още отъ старо време гърци, по западната граница — албанци. Отъ Испания въ течение на вѣковетѣ сѫ се преселили хиляди евреи.

Една национална статистика отъ 1912 год. дава следните данни: Македония—площь 65,000 кв. км., значи малко по-голъма отъ Белгия съ Холандия заедно. Лежаща въ сърцето на Балканския полуостровъ, на изтокъ граничи съ Родопските вериги, на западъ съ Охридското езеро и Дринъ. На югоизтокъ образува границата рѣка Мъста, на югъ — бръгътъ на Егейското море и течението на рѣка Бистрица. На северъ свършва съ Шаръ и Кара-планина (Скопска Църна-гора). Въ тая областъ, презъ срѣдата на която като жизнена артерия тече Вардаръ, живѣятъ $2\frac{1}{4}$ милиона жители. Отъ тяхъ 1,095,000 сѫ българи, 541,000 турци, 253 хиляди гърци, останалите сѫ албанци, куцовласи, цинци и евреи.

Първоначално въ Македония не е имало сърби. Обаче, споредъ възгledа на сърбите, все пакъ е имало нѣкои. Въ 1850 г. пропжтува Македония сръбскиятъ ученъ Верковичъ, за да събира славянски народни пѣсни. Съ помощта на сръбското правителство той издаде въ 1860 год. своята сбирка подъ заглавие „Народни пѣсни на българите въ Македония“ („песме македонскихъ бугара“). Тогава, значи, споредъ сръбско мнение, македонските българи бѣха още действителни българи. Откритието, че тѣ първоначално били сърби, а едва после сѫ се побългарили отъ българите, се направи, когато Сърбия реши да завладѣе Македония.

За пълнота тукъ трѣбва да се прибави, че Гърция за българите, които живѣятъ днесъ въ сегашната гръцка южна Македония, намѣриха единъ терминусъ техникусъ „булгарофони елинини“. Основанието за него гласи, че „тѣзи „булгарофони елинини“ по кръвъ, езикъ и нрави (обичаи) сѫ българи, но по старата гръцка култура сѫ гърци (елини). Тая наука върху македонските българи

е на същото стжало, както полското и италиянското изследвания, които установиха, че мазурцитъ е собствено сърбояди, а южно-тиrolцитъ — италиянци.

Съветовната война заведе много немци въ походната им сива униформа въ Македония. Тък се запознаха със една много разнообразна страна. Не бъеше редкост, известна войскова част във еднодневния си марш да премине през български, турски, албански и влашки села. Скопие, най-главният градъ на северна Македония, се състои отъ две, рязко разграничени градски части: отъ съвършено ориенталския турски кварталъ на левия и отъ единъ европейски кварталъ на дясната брегъ на Вардаръ. Същото разпределение е въ Солунъ и въ повечето други градове. Между тяхъ пъкъ се намиратъ чисто български и чисто турски градчета.

Едно сливане между отдалените народности не е станало. За това се грижеха вече самите върски различия между мюхамеданите турци и албанци и православните гърци и власи, и между българите, които прекараха единъ видъ реформация и само отъ време на време съзирали били принуждавани да признаватъ гръцкия патриархъ въ Цариградъ като черковенъ глава. Религиозните борби между българите и патриаршията започватъ отъ далечно минало. Въ 1767 година окончателно се удаде на Патриаршията съ помощта на турската власт да тури подъ влиянието си самостоятелната българска черква¹. Македонските българи бъха тия, които успяха да изнесатъ главно борбата за самостоятелна българска черква. Едва въ 1870 г. Патриаршията отстъпи. Единъ ферманъ на Султана призна самостоятелността на българската черква. Поради това

¹ Охридската Архиепископия.

Патриаршията обяви българитѣ за схизматици. Съ това обаче не се свърши борбата между българи и гърци. Патриаршията искаше да възобнови изгубеното си черковно господство. Нейни орждия станаха гръцките чиновници, които бѣха на турска служба. Самите македонци, по старъ турски обичай, бѣха изключени отъ всички държавни учреждения. Земята и всичко друго бѣше въ турски рѣже. Българското население стоеше като дребни селяни и слуги на турските „бегове“, на голѣмите чифликчи. Още повече трѣбва да ни очудва издръжливостта, съ която македонските българи запазиха не само своята народност, но и се бориха, въпреки подчиненото си положение, за своята черковна самостоятелност и родна култура срещу гърци и турци. Защото една истинска българска култура въ Македония съществува. Македония е люлката на старобългарската умствена работа. Отъ Македония произлѣзе славянското писмо. Климентъ Охридски, първиятъ български писателъ и Паисий Хилендарски, първиятъ български писателъ-историкъ, бѣха македонци. Също първиятъ български идеологъ и голѣмо число български поети и лирици сѫ родени въ сърдцето на Балканите. Отъ дипломатите, които сега представляватъ България въ чужбина, почти половината произхождатъ отъ Македония.

Така изглеждаше страната, когато въ 1878 г. името Македония се произнасяше изобщо въ Европа. Въ Берлинъ се събраха представителите на силите, за да ликвидиратъ съ туку-що завършената руско-турска война. Известно е, че въ „Берлинския конгресъ“ Бисмаркъ съ мжка успѣ да намѣри формула, за да примери при разискванията явното враждебно становище между Англия и Русия. Русия искаше разпадането на Турция, за да постигне старата цель на своите стремежи, морските тѣснини; Англия пъкъ бѣше готова да води война, за да запази европейска Турция, а съ това и морските тѣснини.

Руситѣ искаха отъ тая областъ на Европейска Турция да образуватъ самостоятелни балкански държави; Англия пъкъ позволяваща това само въ ограниченъ размѣръ, защото въ Балканскисъ държави тя виждаше само руски предни позиции срещу Цариградъ. Сърбия, Гърция и Ромжния тогава бѣха вече независими държави. Най-после стана единъ компромисъ по Балканския въпросъ. Отъ българитѣ, които живѣха между Дунава и Балкана, се образува княжеството България; българитѣ въ Македония и въ тѣй наречената Източна Румелия — областъта между Балкана и Одринъ — останаха и по-нататъкъ подъ турско робство; Босна, до сега турска, дойде подъ австрийско управление.

Берлинскиятъ конгресъ, значи, разкъса населената отъ българи областъ на две части — на една самостоятелна държава и на една турска провинция и така подготви Македонския въпросъ. Отъ дипломатически съображения, за да се смекчи англо-руското противоречие, единъ народъ биде разкъсанъ по срѣдата. Македония изгуби изгледа не само за очакваната независимостъ. Понеже въ тоя моментъ на болния турчинъ въ Европа не се предричаше още много дълго време преживѣване, Македония стана обектъ за раздоръ между балканските държави.

До сега Сърбия изобщо съвсемъ не бѣше се загрижила за Македония. Нейнитѣ очи бѣха винаги обърнати къмъ Босна и къмъ брѣга на Адриатическото море. Тука седѣше обаче отъ Берлинския конгресъ силната Австрия. По австрийски съветъ Сърбия измѣни внезапно своя фронтъ за разширение. Понеже западъ ѝ бѣше затворенъ отъ Австрия, тя се обърна къмъ югъ, къмъ Македония. Въ 1881 г. тя сключи съ Австрия таенъ договоръ, въ който обещаваше да погребе мислитѣ си за Босна, срещу това Австрия ѝ осигуряваше помощта

си за разширение въ областта на югът веднага, щомъ се разпадне Европейска Турция.

Но на югът въ Македония живѣха българи. Затова сръбската наука откри, че тия българи първоначално сѫ били сърби и че въ течение на въковетъ изкуствено сѫ били направени българи. Съ сѫщото право, заключаваше Сърбия, сега може пакъ изкуствено да станатъ сърби.

За подържане господството на турцитъ въ Македония всички сръдства, които разслабиха милионния македонски народъ, бъха добри. Тъ подпомагаха явно и тайно гърцитъ въ тъхната борба срещу самостоятелна бълг. черква. Когато после сърбитъ излъзоха съ тенденцията да отварятъ сръбски училища въ Македония, нэмъриха добра подкрепа и отъ Султана.

Пътът на сръбските учители и вагони съ учебници за Македония очаква още своя пъвецъ: идвала съ голъмъ персоналъ, съ много парични сръдства и съ голъми надежди; първото сръбско училище биде открито въ 1892 г. въ Скопие. То не намъри български ученици, които биха искали да станатъ сърби, и се обърна на единъ изкуствено подържанъ пансионъ, въ който семействата отъ Стара Сърбия изпращаха синовете си за възпитание. При влизането имъ въ Ципъ турскиятъ окол. началникъ разпореди сръбските учители да бждатъ пазени отъ турски стражари. Но и полицейската подкрепа не можа да даде ученици за сръбското училище.

Сръбската пропаганда въ Македония, значи, започна съ единъ голъмъ ударъ. Но понеже много парични сръдства бъха на разположение, следъ години сърбитъ все пакъ успѣха постепенно да турятъ кракъ и до балканската война да пригответъ нѣколко хиляди ученици въ Македония. Срещу ви-

соко развитото българско училище, което македонците поддържаха безъ държавна помощ отъ Турция, съ собствени средства, сърбите не можеха да излъзватъ на глава. Въ 1912 год. въ Македония имаше кръгло 1400 български училища, между тяхъ 100 гимназии и прогимназии съ много по-вече отъ 2,000 учители и 80,000 ученици.

Чрезъ тия училища Македония притежаваше едно образовано съсловие, което двойно по-болно се чувствуваше срещу предпочитаните гърци, че съ изключени отъ всички държавни учреждения. Турцитъ виждаха въ милиона македонски българи една опасност за тяхното господство и отиваха толкова далече, че тъ напримъръ, не допуштаха македонци даже и като адвокати. Образованиятъ македонецъ по тоя начинъ се принуждаваше да търси работа въ чужбина. На Берлинския конгресъ турскиятъ представител — единъ роденъ гръкъ — между другото даде обещания за допущането на христианските подданици въ Турция на държавна служба. Твърдоглавието на старотурцитъ обаче уничтожи всъкакво облекчение. При това дойде страшниятъ гнетъ отъ данъците, които измъчениятъ отъ липса на пари Султанъ опредѣляше свое-волно, и натискътъ отъ гръцката и отъ сръбската пропаганди. Въ тая мжка македонските българи се хванаха за старото балканско сръдство — тайната революционна организация. Въ 1893 год. нѣколко образовани македонци основаха В. М. Р. О. за разлика отъ външната мак. организация. Първите водачи бѣха Даме Груевъ, Пере Тошевъ, Гоце Дѣлчевъ и Христо Матовъ. Цельта на В. М. Р. О. бѣше пълна независимост на Македония. Освенъ Христо Матовъ всички създатели на В. М. Р. О. паднаха за своя идеалъ.

На Балканите се свикна съ революционните порядки. Самоотвержената смъртъ на много при-

върженици на В. М. Р. О. и на по-вечето отъ по-късните ръководящи я глави, които сподѣлиха сѫбата на основателите ѝ, — показва, че тук не се касае за обикновени балкански революционери. Това, което ние въ северна Европа разбираме подъ революция, за македонците бъше свършено далечно понятие. Тъ искаха политическа самостоятелност на цѣлата страна, т. е. една цель, която съ революция, както ние я разбираме, нѣма нищо общо. Напримѣръ, ако „добродетелниятъ съюзъ“, който се образува преди войнитѣ за свобода въ Прусия, се наричаше сѫщо „революционенъ“, би било сѫщото.

Политическа независимостъ — това бѣ завѣтъ за оорба, съ който представителите на В. М. Р. О. освѣтляваха и организираха народа. Тѣ бѣха много умни, за да не подържатъ присъединяване съ сродната България: Сърбия и Гърция не биха позволили никога подобно увеличение на България. Когато България на своя глава противъ Берлинския конгресъ си присъедини малката Ист. Румелия въ 1885 г., дойде се до война съ Сърбия, която не искаше да тѣрпи това увеличение на своя славянски братъ. Ако сега дойдѣше и цѣла Македония въ България, тогава велика България щѣше да се простре отъ Черно до Егейско море и щѣше да придобие не само политическа но и икономическа мощь надъ цѣлия Балканъ, споредъ възгледите на своите съсѣди. Самата България сѫщо поради това никога официално не е говорила за едно присъединение на Македония. Напротивъ винаги тя е подпомагала и е била за независимостта на Македония, може би съ тайната надежда, че въ бѫдещето, може би, ще се дойде до едно съединение. Сѫщото, може би, сѫ мислили и водачите на мак. движение, но никога не сѫ го изказвали.

В. М. Р. О. се разшири необикновено бѣрже и простира скоро тайната си мрежа върху цѣлата страна.

Постепенно тя стана една тайна държава във държава. Страната биде раздѣлена на окржзи, последните на околии и общини. Всѣки окржгъ имаше свой комитетъ и своя въоръжена милиция. Собственитѣ имъ сѫдилища, които имаха правото на смъртно наказание, пазѣха правото и послушността срещу строгите уставни членове на организацията. Кореспондентътъ на Ню-Йоркския в. „Евенингъ Постъ“ пише въ 1905 год. отъ Македония на вестника си:

Вънъ отъ Балкана се вѣрва, че В. М. Р. О. е едно тайно общество отъ полуполитически водачи на банди, едно съединение отъ революционери. Тя не е нито едното, нито другото. Главата на македонската организация не е нищо друго освенъ тайнитъ избранъ сенатъ отъ народа на една забранена република. Въ срѣдата на Турция, въ сърдцето на едно разлагащо се управление се яви една безпогрѣшна организация, която въ подробностите си е сѫщо тѣй съвѣршена, както е тая на единъ свободенъ самоуправляващъ се народъ. Има македонска полиция, македонски сѫдъ, македонска милиция, македонски училища и вестници, и македонска поща — има всичко, макаръ че турското правительство прави най-голѣми усилия да я унищожи”..

Подтискащите условия съ течение на времето не се поправиха никѫде. Следъ 10 годишно приготвление В. М. Р. О. повика народа за възстание презъ августъ 1903 год. срещу турцитѣ. Срещу разпрѣнатата полиция отначало възстанието успѣ. Когато се яви обаче редовната турска войска, показва се, че и най-голѣмото фанатично въодушевление и най-доброто познаване на вѫтрешността, не можеше да замѣсти липсващето основно военно обучение. Турските полкове разпрѣснаха възстаниците, и следъ два месеца възстанието, подигнато съ голѣми надежди, се потуши. Огорченитѣ турски воиници, които дадоха убити и ранени повече отъ 4,000 души, изгориха цѣли околии. Най-лошо вър-

луваха тъй „наречените“ бashiбозуци, единъ видъ мъстна турска милиция, която предизвика истински кланета и ужасъ всрѣдъ неборящето се население. Въ края не възстанието 10,000 български кѫщи бѣха обърнати въ пепелища, поради което 60,000 души останаха безъ покривъ. Около 30,000 бъжанци се спасиха въ България.

Едно обаче не можаха да подчинятъ, нито преди, нито следъ възстанието, нито с войските, нито пъкъ полицията — Комитета. Името „Комита“ (турско название за човѣкъ, който принадлежи на македонския комитетъ) направи обиколката си презъ всички европейски вестници и скоро бѣше едно нераздѣлно понятие съ представата за Македония. У насъ ги смятатъ изобщо като разбойници и обирачи по пътищата. Това обаче тѣ не сѫ били никога.

Дейността на четитѣ е тѣй стара, както и самиятъ Балканъ. „Когато единъ балкански народъ искаше да постигне своята свобода, той преди всичко си образуваше чети. Народните герои на Балкана, за които и днесъ още народътъ пѣе въ своите пѣсни, сѫ били водачи на подобни чети. Единъ македонски, срѣбъски или български селянинъ, комуто би се разправилъ животътъ на Майоръ Шилъ, ще нарече последния голѣмъ водачъ на чета.

Македония е извѣнредно добре приспособена за водене война съ чети. Съ изключение на ивицата при Егейското море и на Вардарската долина, Македония въ по-голѣмата си част е планинска и леко се издига въ граничните планини на изтокъ, северъ и западъ. Въ областта на Егейско море се простираятъ широки почти непроходими блата. За това бѣше много леко на комитите да се явяватъ внезапно и сѫщо тѣй внезапно да изчезватъ. Всѣко българско село, споредъ правилата на В. М. Р. О., бѣше задължено да крие комитите, да ги пази отъ

опасности и, въ случай на нужда, ако полицията, или войската се приближава, да помага съ оръжие въ ръка. Комититѣ се допълваха отъ околните, въ които тѣ работеха. Това облекчаваше много тѣхното движение, защото тѣ знаеха точно всички пътища и пътеки. Често пъти тѣ съ били въ продължение на седмици и месеци на път често пъкъ само една нощ, и на сутринта се намирали пакъ като мирни селяни задъ своето рало.

Комититѣ се бореха не само срещу полиция и войска. Ако нѣкой турски чиновникъ или чифликчия се проявѣше като много лошъ за народа, той получаваше единъ опредѣленъ срокъ, за да измѣни дѣржанието си. Ако не направеше това, куршумътъ съ смъртна сигурностъ го стигаше. По тоя начинъ борбата на четитѣ се разширяваше, и срещу турското население и се водѣше съ еднаква жестокостъ и отъ дветѣ страни. По тоя начинъ турското население бѣше принудено да се организира въ мѣстни организации и да отврѣща на тия мѣрки съ сѫщитѣ срѣдства.

Макаръ че възстанието бѣше къреваво потушено, все пакъ то имаше единъ успѣхъ. Европа почна да се вълнува отъ неодържимото положение на християнското население въ Турция. Въ Англия и Франция се събираха помощи за македонските бѣжанци, въ парламентитѣ се говорѣше, и най-после общественото мнение накара правителствата да действуватъ. Въ края на октомврий 1903 г. се даде отъ Русия и Австралия една реформена програма на Султана за Македония, която той на Коледа 1903 г., подъ натиска на всички представители въ Цариградъ, прие. Споредъ нея трѣбаше да се дадатъ единъ руски и единъ австрийски цивилни агенти като контролъ на турския режимъ въ Македония; европейски офицери и подофицери трѣбаше да организиратъ жандармерията, една редица други евр

пейски офицери тръбаше да иматъ правото да при-
дружаватъ отдълненията, които отиваха противъ ко-
мититѣ, за да си съставатъ една истинска картина
върху действителното състояние на Македония; ба-
шибозуцитѣ тръбаше да се изтеглятъ отъ Маке-
дония.

Тогава В. М. Р. О. знаеше начина и реда, по
който Турция прокарваше задълженията, за които
бѣ дала обещание. Организацията, както порано,
продължи да преследва политическата независимост
на Македония и не прекъсна тайната си и явна дей-
ност срещу турцитѣ. Нелегалната борба се про-
дължи. Покрай борбата съ чети В. М. Р. О. все по-
вече си служеше съ бомбенитѣ атентати срещу
желѣзници, гари и държавни учреждения. Атента-
титѣ имаха по-малко за цель да разрушаватъ, от-
колкото постоянно да обръщатъ вниманието на Ев-
ропа върху си. Вече преди въстанието отъ 1903 г.
В. М. Р. О., може да се каже, си служеше съ това
отчаяно срѣдство. На 29 априлъ 1903 г. единъ бъл-
гарски пасажеръ на французкия пароходъ „Гвадал-
кивиръ“ постави бомба въ момента, когато парохо-
дът напускаше пристанището Солунъ, и пожни-
цитѣ туку що сѣдаха за обѣдъ. По една случай-
ностъ Австрийскиятъ Лойдъ минаваше край сушата
и спаси пожниците отъ горящия пароходъ. Самиятъ
пароходъ изгорѣ съвършено. На следующия денъ
биде хвърлена на въздуха въ Солунъ Отоманска банка;
едновремено бидоха хвърлени бомби срещу
нѣмското училище. Пожници бидоха завлѣчени и
и държани въ плѣнъ — всичко съ цѣль да се
държи погледътъ на Европа срещу беспокойната
Македония.

Сега зачестиха бомбенитѣ атентати, и несигур-
ността и забъркането растѣха. И, толкозъ по-
тежко се слагаше притискащата турска ржка надъ
страната. Сѫщо така обяснимо е, че турцитѣ пора-

ди нападенията на четитѣ и атентатитѣ, не бързаха да прокаратъ реформената програма. Между това чуждитѣ офицери, които тръбваше да подновятъ жандармерията, пристигнаха въ Македония. Обаче поради пасивното противопоставяне на турските власти тѣ не можаха да дойдатъ до желанната цель. Страшната турска жандармерия си остана все пакъ сѫщата. Отъ нѣмска страна работѣше въ Солунъ поручикъ фонъ Алтенъ като жандармерийски организаторъ. Капитанъ фонъ Гьобенъ, по това време обиколи Македония, за да даде на канцлера сведения по впечатленията си.

Тогава въ 1904 г. се яви нѣщо съвсѣмъ ново: на Македонска земя се показаха внезапно срѣбски и грѣцки банди.

Въ Турция бѣха въ движение отъ години тежки вѫтрешни політически борби, които се отправиха срещу автократическото и неподвижно управление на старотурцитѣ. Младотурската революция се подготвяше. Вѫтрешна размирица отслабваше царството, разпадането най-малко на Европейска Турция изглеждаше, че е предстояще. За Сърбия и Гърция очакваниятъ разгромъ на турското господство на Балканъ означаваше исторически моментъ, въ който бѣше възможно да се увеличава тѣхнитѣ държави за смѣтка на Европейска Турция. За Гърция тукъ заедно съ Тесалия идваше и южна Македония, за Сърбия заедно съ Санџака отъ Нови-Пазаръ — едно по възможность по-голѣмо парче отъ северна и срѣдна Македония. Редовни войски да се хвѣрлятъ въ Македония, би предизвикало разбира се, война съ Турция. Това обаче силитѣ, преди всичко Англия, не биха позволили. Като сѫщински балкански синове, сърбитѣ и гърци съ истински балкански методъ: тѣ изпратиха собственитѣ си банди въ и безъ това раздрусаната страна, та отъ тѣхната дейност срещу Турция по-късно да изве-

датъ правото си надъ Македония. Нѣкои отъ водителитѣ на тия банди бѣха активни срѣбски и грѣцки офицери. Заедно съ това тия банди имахе още една цель. Една частъ отъ Великитѣ сили, изглежда, мислѣше да се застѫпи за една повече или по-малко пълна независимостъ на Македония. Отъ своя страна обаче сърбитѣ и гърцитѣ бѣха отчаяни противници на една самостоятелна македонска държава. На великитѣ сили трѣбаше да се даде доказателство, че народната смѣсица въ Македония съвсѣмъ не е въ състояние да се управлява сама. Затова трѣбаше срѣбските и грѣцки банди да увеличатъ и безъ това голямата несигурностъ въ Македония и да предизвикатъ отъ забрѣкането цѣла анархия.

Цельта успѣ. Скоро следъ явяването на грѣцките и срѣбските банди, въ края на 1904 г., въ западна Македония царуваше пълна анархия, защото сега имаше въ Македония три вида банди: македонски, срѣбски и грѣцки. Всички се борѣха срещу турските жандарми и войници, а отъ части и срещу турското население. Само че срѣбските и грѣцките банди отправяха дейността си едновременно и срещу македонските българи. Така стана една пълна бѣркотия. Ако изобщо може да се говори за начина на борбата на срѣбските и грѣцките банди, все пакъ тоя на сърбитѣ бѣше по-добъръ. Гърцитѣ се носѣха като варвари. Отъ многото примѣри привеждаме следнитѣ два: презъ ноемврий 1904 г. една грѣцка банда обгради македонското българско село Зелениче, въ оклията Флорина и застреля всички присѫтстващи на една тамошна свадба отъ 63 души; въ началото на априлъ 1905 г. една друга грѣцка банда изгори селото Загоричани и преби свещеника, учителя, 7 жени и 23 български селени.

Срѣбските и грѣцките банди се наричаха сѫщо

комити. Отъ това време думата **комити** доби значение и на разбойници и плячкаджии.

Отъ реформената програма на Силитѣ бѣше минала една година.¹¹ Но вмѣсто подобрение на положението, господаруваше на нѣкои мѣста анархия. За да донесатъ миръ въ страната, Великиятъ сили влѣзоха още¹² веднажъ въ преговори съ Високата порта, тоя пътъ, за да се въведатъ реформи въ областъта на финансите и сѫдилищата. Преговоритѣ се проточиха две години. Султанътъ се съгласи едвамъ тогава, когато една международна флота зае митницата и пристанището на Митилинъ.

Преди обаче да се развие тая реформа, избухна на 23 юлий 1908 год. младотурска революция. Турция стана конституционна държава. Султанъ Абдулъ Хамидъ отиде на изгнание въ Солунъ. Новите управители обещаха на Силитѣ, че ще изравнятъ християнските си поданици съ мусулманите. По цѣлото турско царство станаха радостни праздненства и побратимявания между турците и единичните националности. При водителите на В. М. Р. О. се явиха пратеници на новото правителство и ги увѣрояваха, че правата, за които македоно-българското население до сега се е борило, въ рамките на турската държава, ще имъ се дадатъ. Въ отговоръ на това В. М. Р. О. спрѣ своята борба и образува „Съюзъ на конституционните клубове“.

Целта на тоя съюзъ, която трѣбаше да се постигне по законенъ путь, бѣше самоуправление въ Отоманската империя, общо, тайно право за гласуване, свобода на печата и събранията, учене на майчиния езикъ и самоуправление на общините. Македонските гърци образуваха съ тѣхните власти единъ подобенъ съюзъ, „Силогосъ“. Също и другите национални малцинства въ широкото турско царство се събраха подъ сѫщите принципи.

Македонските комити изчезнаха отъ планините, мрежата на В. М. Р. О. се разпусна. Едновременно Великите сили повикаха своите офицерии специалисти отъ Македония. Македонскиятъ въпросъ изглеждаше окончателно разрешенъ и погребанъ.

Но следъ нѣколко месеци се яви едно тежко освѣстяване. Опойването отъ свободолюбивите фрази, които придржаватъ всѣка революция, изчезна. Щомъ революционерите взеха въ рѫцетъ си здраво властта и видѣха предъ себе си тежката задача, отъ разноцвѣтната държава да направатъ едно силно господарство, тъ взеха сѫщите срѣдства, за които по-рано тъй горещо укоряваха старо-турцитъ; тъ се опитаха да отоманизиратъ малцинствата. Вече въ 1908 год. турското мнозинство въ Парламента прокара законъ противъ клубовете и организацията на националните малцинства. Македонскиятъ „Съюзъ на Конституционните клубове“ биде унищоженъ съ оржие. Правото за гласуване на практика се ограничаваше въ полза на мусулманите. Правителството създаде учреждения, за да попречи на малцинствата да придобиятъ земя и за да намали тъхните черковни права. Една голѣма обезоружителна акция въ Македония доведе до многобройни кървави сблъсквания.

Отъ това положение въ 1910 год. за втори пътъ се образува В. М. Р. О.. Пакъ забродиха македонските комити презъ планините, пакъ бомбени атентати постоянно обезпокояваха страната. Следъ двугодишна пауза, въ Македония господаруваше старото положение — борба на всички срещу всички.

Въ сѫщото време младотурското правителство се зае съ силна рѣка да реорганизира недостатъчната турска войска. То бѣше видѣло, че денътъ, въ който ще трѣбва да се бори за своето владение въ Европа, не ще е много далечъ. То повече или по-малко гледаше на русите, италиянците и

австрийците като на противници и извика главно немски инструктори офицери въ страната. Въ Солунъ, главният градъ на Македония, работъше полковникъ Андерпенъ за алтилерията; поручикъ Вайдиманъ за инфантерията и майоръ Фонъ Фрези за кавалерията. Положението на немските инструктори офицери не бъше много леко. Правителството имъ помагаше споредъ силите си, но работата имъ страдаше при голъмото съзнание, че съ невежеството и съ старата си флегма турските офицери не искаха да видятъ недостатъците на армията.

И все пакъ не може да се откаже, че отъ господарството на младотурците въеше новълъхъ въ старата сграда на турското царство. Умразата, а може би и страхътъ предъ засилващата се Турция, особено изгледитъ за завладяване на земя докараха това, което досега изглеждаше невъзможно: тримата неприятели на Балкана станаха братя — сърби, гърци и българи склучиха въ пролѣтъта на 1912 година единъ съюзъ срещу Турция. Военна атмосфера въеше на Балканите. Великите сили се стараеха да укротяватъ и да посрѣдничатъ. Бъше късно: застрашените турци докараха войски, ужъ за маневри, около Одринъ; черногорците бъхъ вече почнали борбата срещу турците; въ турския санджакъ се подигна сръбскиятъ народъ. Въ октомврий 1912 г. избухна всината на цѣлия Балканъ. Борбата главно се водѣше за Македония. Въ договора, който бъше склучила съ Сърбия и Гърция, България за пръвъ пътъ отстъпи отъ правия пътъ на политиката, която до сега винаги бъше вземала по отношение на Македония. Необходими бъха 6 месечни преговори, за да отстъпятъ България отъ своята задача: самостоятелността на Македония съ цената на нейната борба. Въ забулена форма тя се съгласи за раздѣлянето ѝ. Рускиятъ царь трѣбаше да биде най-висшиятъ съдия.

Военните операции се изпълниха със удивителна бързина: Европейска турция пропадна още при първия ударът. Главната тежест на борбата, ударът срещу Цариградъ бъха поели българите. На 22 октомври 1912 г. тъ разбиха турците при Селиолу, на 29 октомври тъ почнаха обсадата на Одринъ и вече на 3 ноември тъ победиха още веднажъ при Люлебургазъ, и на 15 ноември тъ стоеха вече предъ укреплението Чаталджа, последната крепост предъ Цариградъ.

Между това сърбите и гърците — при това съ една българска дивизия — безъ мъка заеха цѣла Македония, докато главната българска сила бъше заета въ силна борба предъ Чаталджа. Изходът на балканската война е познатъ: притежавайки желаната област, гърци и сърбите, вънешно поискаха изменение на съюзния договоръ споредъ положението. Когато България се противопостави, сърби и гърци се съединиха и нападнаха вчерашната си съюзница, следъ като бъха сключили общо миръ съ Турция въ 1913 г. Нападната отъ всички страни отъ преобладаващи съседни сили, България не можеше да направи нищо друго, освенъ, както каза нейниятъ царь, да свие знамената си и да се надъва за по-добри времена.

Споредъ Букурешкия миръ, Македония попадна подъ дѣлежъ: Сърбия взе цѣла северна и срѣдна Македония, Гърция — южна Македония съ Солунъ, българите добиха източна Македония и пристанището Деде-агачъ на Егейско море.

При започването на балканската война македонците поздравиха, навлизащите срѣбски и грѣцки войски като освободители очъ турското иго и взеха участие въ борбата срещу турците. Тъ, преживѣха, понеже бъха българи, едно ужасно разочарование. Сърбите и гърците третираха Македония още отъ началото като завладѣна земя. Тѣхната

Първа дейност следъ навлизането им въ Македонската земя бъше затварянето на българските училища.

До войната Македония стоеше цѣла затворена подъ чуждо рѣбство. Вместо очакваната самостоятелностъ, мирътъ отъ Букурещъ й донесе още по-лошо положение отколкото по-рано: той разкъса страната на три части и й даде вместо единъ трима господари. Едно дълбоко огорчение обзе българското население. В. М. Р. О. викна за борба тоя пътъ срещу сърби и гърци. Вече въ септемврий 1913 г. избухна възстание въ западна Македония. Сръбскиятъ войски го потушиха най-после кърваво и изгониха възстаниците на Албанска почва. Комититъ обаче се борѣха въ цѣлата страна и по нататъкъ. Зачестиха бомбените атентати: старите прийоми дойдоха пакъ на дневенъ редъ.

Тъ се прекъснаха отъ свѣтовната война, когато немци, българи и австрийци заеха Македония подъ сръбска власть. България застана на сръдно-европейските сили заради Македония. Когато остатъците на сръбската войска и хилядно сръбско цивилно население въ края на 1915 г. бѣгаше презъ замръзнатите планини къмъ брѣга на Адриатическо море, за македонците и албанците дойде денътъ на отмъщението: само останки достигнаха спасителния брѣгъ.

Въ края на 1915 г. нѣмаше вече сръбска държава; изходътъ на свѣтовната война обаче даде всичко и даже повече на Сърбия, отколкото тя бѣ загубила кога и да е. Тя получи Хърватско, Словения, Босна и лъвската част отъ Македония; Гърция задържа южна Македония и Солунъ. Договорътъ въ Ньойи, съ който свърши свѣтовната война за България, взе пристанището ѹ Геде-Агачъ и заедно съ това и изхода ѹ къмъ Егейско море и ѹ даде отъ

източна Македония само едно малко пárче съ 200,000 жители.

Така днесъ Македония е раздѣлена главно между Сърбия и Гърция; и дветѣ се стараятъ отъ свѣтовната война насамъ да направятъ заробеното население срѣбско и грѣцко. Гърцитѣ работятъ така, че тѣ изгонватъ българитѣ и на тѣхно място населяватъ многобройни бѣжанци отъ Турция, сигурно най-просто и радикално срѣдство, за да си присъединятъ новозаетата провинция. Сърбия не разполага съ човѣшки материалъ, за да замѣсти македонските българи; затова тя се опитва съ насилие да направи отъ македонцитѣ сърби.

Резултатътъ до сега е: 300,000 български бѣжанци вънъ отъ Македония, пълно разрушение на цѣлия български училищенъ животъ, изгонване на българската интелигенция, изключителни закони за цѣлата тая страна, препълнени затвори, смъртни присъди и — за трети пжть — възкръсване на В. М. Р. О.

Македонцитѣ преценяватъ господството на сърби и гърци като много по-лошо отъ онова презъ тѣмните времена на турското робство. България сега е една без силна държава, която не може да помогне. Европейските сили поставиха своя подпись подъ разскъжването на Македония и се държатъ на страна. Обществото на народитѣ, къмъ което се обръщатъ македонцитѣ, само взема бележки отъ многото имъ оплаквания.

Забележително е, че нито турските нито по-късно срѣбските войски не успѣха да унищожатъ македонските чети. Дветѣ колѣми възстания на македонцитѣ, въ 1903 и 1913 г. пропаднаха скоро следъ появяването на редовни войски; срещу внезапно явяващите се комити обаче употребяването

на редовни войски се указа много скъжпо. Докато дойдатъ войските отъ гарнизоните си на мястото, комитите, пазени отъ народа, намираха далечните си убежища. Въ несигури случаи като полупоспасително сръдство имъ оставаше преминаването на българска или албанска държавна територия. Подъ турско робство, силни кавалерийски отдѣления цѣли месеци кръстосваха, за да търсятъ комитите изъ цѣлата страна. Комитите се скриваха, и щомъ се приберѣха войските, почваха отново своята работа.

Военниятъ апаратъ бѣше много голѣмъ и скъжъ. За това грижата за борба съ комитите остана на жандармерията. Сърбите наново формираха своята жандармерия, образуваха по-голѣми съюзи и дружества въ страната. За главите на известни водачи тѣ обещаха отъ 50 до 250 хиляди динари. Отъ височината на паричните цели не е можно да видимъ важността на водачите: 250 хиляди динари струваше за сърбите главата на Тодоръ Александровъ, който съ известна настойчивостъ и действителна сила води борбата на В. М. Р. О. следъ свѣтовната война. Въ лѣтото на 1924 г. единъ македонски българинъ спечели тая сума. Но на мястото на Тодоръ Александровъ се явиха други може.

Борбата на македонските комити се сравнява съ тая на гвериласите въ Испания. Испанските гвериласи се бориха само 7 години. Македонските комити се борятъ вече отъ 30 години насамъ. Но главната разлика е друга: задъ испанските гвериласи стоеше като гърбъ експедиционната войска на Вашингтона и редовната испанска армия, колкото да бѣше по нѣкога малка и лоша. Освенъ това никога Испания не бѣше цѣла окupирана отъ войските на Наполеона. Македония обаче е напълно предадена въ чужди ръце, и една редовна македонска войска не съществува. Значи, македонците се борятъ при много по-тежки условия. Затова и македонскиятъ четнишки институтъ не може да вземе тия размѣри,

които взеха испанските гвериласи. Масата македонски българи, като селяни, седи въ черупката си, но комитетът е особенъ факторъ, който винаги и на всъкъде може да разчита на помощта на сънародниците си. Само той е говорящата тръба на В. М. Р. О., чрезъ която се обръща вниманието на свѣта и се държи настроението му напрегнато върху Мадония. За освобождянето на страната комитетът е много слаби, а срѣдствата на Сърбия и Гърция много големи.

Едно само общо иматъ гвериласите съ комитетъ: фанатизътъ срещу потисниците и съ това всички жестокости, които тайната борба за свобода неминуемо носи съ себе си.

Желанието на сърби и гърци да асимилиратъ Македония, следъ като я заеха, отъ тъхно гледище, е напълно разбираемо. Защото държавата, която притежава Македония, ще господарува надъ България политически и икономически. Политически поради извънредно доброто стратегическо положение на Македония, економически, защото Македония е естествената врата на Балканите къмъ Егейско море. Солунъ е най-късното съединение между Балканите и Мала-Азия.

Ньойискиятъ договоръ разкъса Македония въ една сръбска и гръцка половина и една малка част се даде на България. По този начинъ се поставиха митниците по срѣдата на една страна, отъ стопанска гледна точка, представляща съвсемъ цѣlostна областъ. По-рано мѣстните продукти се изнасяха къмъ пристанищата ѝ на Егейско море, а самата страна се снабдяваше съ Европейски стоки и съ издѣлия на южна Македония. Днесъ на вѫтрешна Македония липсва естествениятъ изходъ, а на южна македония — хинтерландътъ за търговията ѝ. Съ раздѣлянето на Македония изчезнаха отъ пристанището на Солунъ пущенето на дима и мириза отъ маслата. Днесъ

Солунъ стана търговски центъръ отъ IV категория. Много евреи напуснаха масово града — най-сигурниятъ белегъ, че въ най-скоро време тамъ нищо не ще остане. Не ще е по-добре и на градоветъ въ долината на Вардара и Струма. Дветъ реки съ естествени пътища къмъ Егейско море.

Преръзвайки естествените съобщения, през тъхъ върви сръбско-гръцката граница. Размъната на стоки е парализирана, и градоветъ западатъ. Дали сърбите, чието население днесъ е тъй разнообразно събрано, както и на пропадналата дунавска монархия, нъкога ще успеятъ да направятъ заедно съ хървати, словенци, албанци и турци и отъ македонските българи сърби, е съмнително. Чистата народна противоположность до сега остана непреодолена. При това, въ Македония нъма българска къща, жителитъ на която презъ тия 30 годишни борби за свобода да не е дала поне една кървава жертва.

Напротивъ, южна Македония скоро ще бъде една чисто гръцка провинция, ако Гърция продължава въ същата степень да гони българите като до сега. Това обаче заплита още повече положението на Балкана, защото, който притежава северна и сръдна Македония, тръба по стопански и стратегически съображения да има и естествения изходъ къмъ морето, значи, и южна Македония съ главното ѝ пристанище Солунъ.

Още презъ балканската война отъ 1912 г. се дойде до сериозни търкания между дветъ победителки държави — Сърбия и Гърция, защото Сърбия по всъкакъвъ начинъ иска да получи достъпъ до Егейско море. България днесъ е безсилна. Тя обаче не е забравила кръвните си роднини въ Македония и ще си спомни за тъхъ въ момента, когато ще има за това сила.

За всъки, който притежава Македония, тя е двуостро оружие. Дали изобщо е способна да се

самоуправлява, би тръбвало да се докаже. Тъй, както сега стоятъ работитъ, Македония е единъ постояненъ споренъ обектъ, който ще притежава оня съседъ, който е най-сilenъ на Балкана.

Сегашната балканска генерация води за Македония три войни: тъй не съм последнитъ!

(Изъ „Wissen und Wehr“ г. 27, кн. 4, стр., Berlin).

Преведе отъ нѣмски
Д-ръ СВ. ДУМЕВА,

